

КАНОНИ ДУХОВНОСТІ В ІСТОРІОСОФІЧНІЙ ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛІНИ КОСТЕНКО “СКІФСЬКА ОДІССЕЯ”

Одеська національна академія харчових технологій

У статті розкривається філософська психологія героїв поеми “Скіфська одіссея”.

Вступ

Автор-митець, котрий духовно реалізувався у літературному чи будь-якому іншому художньому творі, сприятливо впливає на українську світоглядно-філософську і суспільно-політичну думку та на розвиток літератури XIX–XX століття в цілому. Канони духовності, відповідної творчої, неординарної особистості, що виникли у зрілий період еволюції мистецтва, на стадії переходу від фольклорно-колективного чину до індивідуального, сприяли усвідомленню самотнього авторства. Проблема духовних канонів авторства набуває особливої наукової гостроти, коли йдеться про необхідність встановлення адекватного імені митця, що при вірогідній варіативності часто лишається нез’ясованим, де “канон (грец. палиця, переносно – правило, мірило) – сукупність твердо встановлених правил здійснення певного виду діяльності” [8, с. 50].

Аналіз досліджень і публікацій

Всеволод Іванов зазначив, що Ліна Костенко: “Це дуже талановитий поет з великим майбутнім, – писав він. Вірші Ліни Костенко вражають своєю задушевністю, теплотою і дивовижною щирістю, тою високою щирістю, яка розкриває душу людини без дріб’язкового копирсання, надричності, цинізму... Я відчуваю, що українські вірші її досконалі...” [6, с. 201]. Прикметною рисою характеру її героїв є максималізм, а він не визнає компромісів, запобігання перед сильними світу цього, мімікрії. Максималіст про все судить за високими моральними мірками, але й самому собі виставляє суворі вимоги. Нелегка творча доля Ліни Костенко зумовила появу в її поезії мотиву морального стоїцизму митця, який став в одну ногу зі “світом”. Недарма її супутниками і співрозмовниками бачимо Г. Сковороду, Т. Шевченка, О. Пушкіна. У віршах Ліни Костенко про поетів-співців не раз прохлюється щось особисте, зі сфери її власної болі і гіркоти. Дослідниця Олена Лисенко зазначила, що незбагненні шляхи, якими блукають історичні долі народів. Як не збагнути і того, на яких галактичних перехрестях та еволюційних зупинках у генокодї людини з’явилася споконвічна і нездоланна жага до краси. Адже людина, від первісної до глобалізованої, повсякчасно займається саме усвідомленням краси, її животворчої сили. [3, с. 268].

Ліна Костенко нагадує: “зроблено, перебутого не переписати, доля не має чернеток. І над усім володарює час. Щоб передати стрімкий лет хвилин і годин, миттєвість людського життя в часовому ланцюзі, поетеса вдається до засобу персоніфікації, наділяючи абстрактне поняття рисами живої історії” [6, с. 17]. Якщо пізнання змінює напрям, то джерела

пізнання за І.Кантом – “чуття – дають матеріал пізнання – через чуття реальність нам надається; продукує форми пізнання – розсудком реальність мислиться” [7, с. 63].

Постановка завдання нашого дослідження полягає у розгляді канонів духовності в історіософичній драматичній поемі-баладі “Скіфська одіссея” та авторському пошуку поетеси.

Пошуки історіософичності у драматичній поемі

Історіософські погляди Ліни Костенко стали явищем загальнолюдським. Вона досліджує те, що становило в минулому і становить у наші дні ядро загальнолюдських цінностей, самоусвідомлень, духовних надбань. Тому можна зробити висновок, що українська історіософія з уст поетеси – явище внутрішнє у відношенні до української культури, тобто, те, що вона виражала, концентрувала, виводила на рівень осмислення деякі важливі риси національного характеру та світосприйняття українців, і можна вважати канонами духовності.

“З-поміж новітніх полотен Ліни Костенко поема-балада “Скіфська одіссея” виділяється своєрідністю свого історичного ґрунту. Це – спроба автора, високохудожня і наукова водночас, сягнути і витоків слов’янства, пізнати “хмільне старе вино старовини” [2, с. 344], донести смак того до нинішнього покоління, тобто зв’язати однією ниткою минуле й сьогодення. Скіфська історіософичність була виражена земним символом – Сонцем і більше цінністю духовно-ритуальною, ніж матеріальною. Не порахувати, не осягнути, не уявити, скільки таємниць поховано у скіфських курганах. Як говорить у своїх рядках поетеса: “*Мовчить Степ. Мовчить Вітер*” [5]. Та артефакти культури існують якраз для того, аби, дивлячись на них, люди розуміли: краса і сила людського духу існували до них та існуватимуть після них. Адже історія давніх скіфів – це не лише легенди і скарби, це складова національної пам’яті, це певні духовні канони старовини. “Простежити духовну, загальнолюдську, національну, соціальну, особистісно-індивідуальну мотивацію творчості Ліни Костенко означає також глибше зрозуміти український національний характер, його сильні й слабкі сторони, його вже відомі й потенційно можливі відповіді на історичні виклики, означає, відтак, зрозуміти й перспективи українства, яке і в найпохмуріші періоди виявляло силу, волелюбність, жагу соціально справедливого, національно-соборного, демократичного устрою власного життя” [4, с. 5]. Так у творі змальовані позиції представників праукраїни (*праслов’ян, праотців*), що описані “*через грецькі міфи*”; згадки “*античного грека, сучасника Геродота*”; “*усе дійшло у вимірах легенд*” [4, с. 420, 429], авторка намагається показати боротьбу історично-

особистісну, уся увага та діяльність дійової особи спрямована на пошук сенсу життя. У творчій праці автора, сенс спрямований на громадське добро, а щастя є невід'ємна його частка, – це поєднання власних потреб та прагнення душі до особистісного: *“життя – це рух”*; *“безжалісність, яка знаходить керуючу руку і визначає все людське життя”*; [5, с. 421] пращури *“життя вели номадне, кочове; жили як степ, обличчям до небес”* [5, с. 425]. Сенс життя – належить зламові віків, що наклали відбиток на характер української літературної філософії – духові нового часу, який ставить єдине запитання: *“І хто вони? А ми хто? Хто ми? Хто ми?! Хто наші предки?”* [5, с. 440]..

“У *“Скіфській одісеї”* грек вирушає на торги в далекі краї й усе далі й далі пропливає водними артеріями скіфської землі. Й це подорож не тільки *“географічна”*, а й історична і філософська, бо впродовж його мандрування перегортаються сторінки минулого, загадкового для народу. А поряд з усім цим пронизливо звучать сповнені драматизму роздуми поетеси про руйнівні сили категорій духовності, які завмерли у часі, про втрати людства на шляху історії: *“зрештою міг зустрітися з собою”* [4, с. 21].

Драматична поема відтворює конфлікти історичного масштабу, поетеса з великою майстерністю зображує колорит епохи: особливості побуту, звичаїв, мови, перед читачами постає антична культура в поєднанні із сучасністю в переконливих образах і картинах. Кожна епоха по-своєму представляє ідеал людини, на нього впливають різні чинники, здебільшого соціальні. Через внутрішній стан людини авторка показує суспільство, героїв, яких не можна засуджувати, вони самі себе судять, і прирікають на муки, і карають. Новий етап художнього осмислення, національний, духовний та соціальний літопис буття народу й людини, опис тієї епохи, що відобразить національну самосвідомість широких мас. Нове художнє бачення світу, нова концепція мислення, новий ідеал породжують нове уявлення про прекрасне та розумне.

Особливості національного характеру українців

У драматичній поемі *“Скіфська одісея”* можна виділити основні особливості українського національного характеру: емоційність та чуттєвість; сентиментальність як любов до краси в усіх її виявах, що позитивно трактується як бажання прикрасити життя; психічна рухливість; і як наслідок вміння українців адаптуватися у різних життєвих ситуаціях; шанування кожного індивіда; нескорення українця насильству; ставлення до України (Землі) та природи із любов'ю. Особливості у поглядах Ліни Костенко, що стосуються проявів моральних настанов та життєвого повчання, залежать від позитивного ставлення до релігії минулого, шанування вищих духовних цінностей: *“скіфський Посейдон; три Мойри, три безжалісні богині”*; *“Дажбогу сонце приміряло німб...”*; *“Вівтар жертвний богові Аресу такий там скіфи возвели, що ну!”*; *“А бог Арес був богом над богами...”*; *“непереможний скіфський бог Арес! – що втім вогні*

присутній був як знак – короткий меч, священний акинак”; *“...вогонь жертвний богові Аресу”*; *“Бо ж бог Папай був мирний бог на світі. Вогонь домашній берегла Табіті”*; *“жрець Лаокоон”*; *“як землю чув Антей”*; *“У наших предків був тотем – лелека”* [5]. Дійових осіб поеми, згідно з жанровими особливостями філософської драми, можна умовно поділити за напрямками: матеріальна – перетворення природи, подолання опору матеріального з духовним, дія з об'єктами; духовна – усвідомлення знань, традицій, обрядів, мислення, створення понять, ідей; філософська – створення особливих символічних форм, які фіксують вищі цінності людини (філософія, релігія, мистецтво). Безперечно, поетеса піднімає філософські, моральні, духовні, естетичні проблеми нашого часу у драматичній поемі *“Скіфська одісея”*, де водночас поєднується структура художнього твору з історичними подіями, філософськими роздумами, що відбуваються у процесі пошуку минувшини, у поєднанні з духовними канонами, що відходять у забуття. Бачення поетеси, як засвідчують спеціальні дослідження, було спрямоване у бік історичних та історіософських осмислень: як особливостей долі українського народу, так і слов'янства в цілому. А тому вона певною мірою впливала на процес формування духовної національної ідеї. На основі розгляду зазначених напрямків можна виділити наступні провідні чинники духовних канонів історіософського погляду у драматичній поемі *“Скіфська одісея”*:

- 1) спорідненість процесів свідомості з усіма багатствами космічних явищ та процесів;
- 2) здатність вимірів виходити за всілякі межі та включати зміст твору у своє наповнення;
- 3) внутрішні процеси душі діють як інформаційний чинник.

Звернемо увагу на соціальну історію, яка надає основи та підсилює значимість твору: *“стріляли з лука”*; *“іли здимлений шашлик”*; *“тримали вина прохолодні”*; *“кував залізо”*; *“купецьке ремесло”*; *“пшениця, хутро, вовна і риба, й мед”*; *“варили бринзу”*; *“ждали паші”*; *“корови йшли до водопою”*; *“міцного квасу”* [5]. Природа постає середовищем та засадою людської життєдіяльності, людина черпає із природи енергетичні, речові, інформаційні ресурси для свого історичного буття: *“стара верба від старості зомпіла”*; *“ріка собі міпіла”*; *“не знала тайни річечка Супою”*; *“де вічне літо”*; *“цвіло латаття”*; *“несходимі пуці”*; *“сови невсипуці”*; *“мохи кошлаті”*; *“дерева ходять”*; *“дихання дерев”*; *“Гойдаються на вербах Берегині”*; *“червоне сонце”*; *“ліс набокуватих сосен”* [5].

Культурологічна просторовість

Наші далекі пращури, вибороли умови свого існування, але їхнє життя проходило в тісному контексті з античною Елладаю, крім греків, слов'яни спілкувалися й з іншими народами, переймаючи від них елементи культури, вірувань, проте залишалися самими собою, створюючи власну культуру, яку й сьогодні називають хліборобською. Ще з прадавніх часів, ця культура увійшла у нашу кров і проявляється у наші дні. “Проте Ліна Костенко не

тільки осмислює час як категорію насамперед філософську – її над усе цікавить, як він переломлюється у долях епох, поколінь, міняються, трансформуються під впливом, тиском часу. Попри гостре відчуття минулості часу, в якій, безперечно, присутній ефект саморуйнації, вона осмислює часобуття як життєтворчу, активно формуючу, поліфункціональну енергію. І хоч проминання – це завжди гіркота втрати, прощання з тим, що є звичним у сьогоденному плині, воно має будівниче прямування – як прообраз майбутнього” [6, с. 17].

Висновки

Новаторська за змістом драматична поема вважається вершиною її досягнень. Це пошук різних світів: світу духовності, світу історичного минулого та їх філософське обґрунтування. У творі немає протиставлень часу та фактів історії, а навпаки, вони єдині в боротьбі за щасливе і вільне життя, за спільну мрію, за красу.

Підсумовуючи історичний, генетичний аналіз трагічного шляху становлення українського національного характеру, автор вірить в народження нового історичного напрямку, що разом із філософією духу дав можливість людині стати вільною. Результати історіософського аналізу, вказують на те, що потрібно йти вперед, даний пошук можна вважати основою та умовою людської життєдіяльності, людської пам'яті, сили буття, людських самостверджень, людських прагнень. “Ліна Костенко успішно виконала це завдання, їй вдалося створити глибоко історичну поему, яка зімкнула береги тисячоліть, повернула з вічності античного купця-мандрівника, а разом з ним й оте “хмільне старе вино старовини”. Досягти цього, домогтися такої великої сили достовірності поетеса змогла, в тому числі, й завдяки умілому, реалістичному використанню власних імен...” [1, с. 211].

Вершиною драматичного твору є напруженіші епізоди “морально-етичні та естетичні пошуки Ліни Костенко у царині художнього слова міцно

заґрунтовані у національний “чорнозем”, який живить її соками рідної землі. Усі думи й помисли поетеси – про долю народу, якому випало перейти важкі визвольні історичні гоніння залишитися при цьому духовно незнищеним. І водночас вона надзвичайно вимоглива до свого народу, бачить його хиби й недуги і – попри все! – бентежно й віддано любить його” [1, с. 219].

Ліна Костенко відтворює гострі, вихоплені із життя моменти, і за їх допомогою розкриває філософію героїв, підсилює історичний реалізм зображення картини, підкреслює духовні канони, надає напруженості й динамічності драматичній лінії поеми “Скіфська одиссея”. Гадаємо, що вислів поетеси: “Проговорись, історіє німа!..”, матиме продовження в історіософських дослідженнях, у пошуках істини в минулому та визначені духовних канонів для майбутніх поколінь.

Список літератури

1. Бернадська Н.І. Українська література ХХ століття: Навчальний посібник для старшокласників та вступників до вищих навчальних закладів.- 3-тє вид., стер.- К.: Знання-Прес, 2006. – С.211-219.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2005. – С.344.
3. Зубрицька М. Антологія світової літературно-критичної думки ХХст. / За ред. Марії Зубрицької. – 2-ге вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С. 268.
4. Ковалевський О.В. Ліна Костенко. Нарис творчої світоглядної біографії. Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Х.: Прапор, 2004. – С.5, 21.
5. Костенко Л.В. Вибране. – 2-ге вид., доп. – К.: Дніпро, 1982. – С. 419-464.
6. Клочек Г. Навчальний посібник – хрестоматія / Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Клочека – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – С. 201,419-464.
7. Петрушенко В. Л. Особливості німецької класичної філософії. Філософські ідеї І.Канта та їх розвиток у його послідовників // Основи філософських знань: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти І-ІІ рівнів акредитації, 4-те видання, виправлене і доповнене.- Львів: “Магнолія 2006”, 2007. – С.63.
8. Термінологічний словник з культурології / Авт.-уклад.: Н. Ю. Больша, Н. І. Єфімчук. – К.: МАУП, 2004. – С.50.

Г.Н. Войтенко

КАНОНЫ ДУХОВНОСТИ В ИСТОРИОСОФИЧЕСКОЙ ДРАМАТИЧЕСКОЙ ПОЕМЕ ЛИНИИ КОСТЕНКО “СКИФСКАЯ ОДИССЕЯ”
В статье раскрывается философская психология героев поэмы “Скифская одиссея”.

G. Voitenko

THE CANONS OF SPIRITUALITY IN LINA KOSTENKO'S HISTORIC PHILOSOPHICAL DRAMATIC POEM “SCYTHIAN ODYSSEY”
Sharp moments discloses the philosophical psychology of heroes of the poem “Scythian Odyssey”.